

РИНОК ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. Одним із найбільших досягнень цивілізації, загальнолюдським та загальноекономічним явищем, початок формування якого відбувався у далекому минулому, є ринок – цілісна система, „сукупність продавців і покупців, які вступають між собою в економічні відносини з приводу купівлі-продажу товарів і послуг за допомогою механізму узгодження цін на основі суспільно необхідних витрат праці з урахуванням попиту і пропозиції” [1, с. 375]. Для сучасного географічного простору характерне охоплення ринковими відносинами практично всіх сфер життєдіяльності суспільства. Суспільно-географічний розподіл праці поширився на ринкову сферу, в результаті чого сформувалась система взаємозалежних та взаємодіючих ринків. В сучасній економічній теорії існують різні підходи щодо класифікації ринків. Використовується системно-структурний підхід, зокрема, принцип субординації, генетичний підхід, географічний підхід, економічний, правовий, за формами власності та інші. У класифікаціях об'єктів ринкових відносин виділяють ринок послуг, який об'єднує широке коло видів діяльності, спрямованих на задоволення потреб суспільства. На нашу думку, на сучасному етапі суспільно-географічного розвитку серед різних типів і видів ринку саме ринок послуг стає домінуючим сегментом. Цей факт обумовлює необхідність глибокого дослідження ролі сфери послуг у суспільно-географічному процесі, з'ясування принципів та механізмів функціонування ринку послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сфери послуг викликає великий науковий інтерес. Вивченню цієї сфери суспільно-економічних відносин присвячені роботи О. Г. Топчієва, М. І. Долішнього, В. І. Дорошенка, В. І. Куценко, О. О. Любіцевої та інших вітчизняних вчених. О. Г. Топчієв відзначає радикальні зміни у світовому господарстві щодо співвідношення сфер матеріального виробництва і послуг, які призвели до якісно нового розуміння значення послуг – так званої „революції послуг” [2, с. 526]. Як справедливо зазначає О. Горська, галузі сфери послуг забезпечують „безпеку економіки сьогодні і в перспективі” [3, с. 65].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Нові ринкові умови, зокрема, процеси приватизації та демонополізації об'єктів сфери послуг, створення недержавних структур, дещо порушили цілісність інформаційного простору. З-під державного інформаційного контролю вийшло багато підприємств, установ та організацій, що працюють на ринку послуг. Разом з тим, з'явилися такі види послуг, яких раніше не існувало, або їх існування не засвідчувалось. Суттєво зросла потреба у новій розгалуженій інформації про фінансове становище підприємств, оцінці масштабів перетворень та їх економічних наслідків. Але на сьогодні отримання інформації про діяльність суб'єктів бізнесу ускладнюється через наявність багатьох перешкод: комерційна таємниця, відсутність реєстраційного номера фірми, невідповідність юридичної та фактичної адрес, а також зареєстрованого і фактичного виду діяльності. Сучасні міжнародні статистичні стандарти визначення важливих макроекономічних показників вимагають обліку не тільки легальної економічної діяльності у сфері послуг, а й так званої „тіньової” діяльності у цій сфері. Статистичні органи в Україні тільки частково враховують показники діяльності неформальної економіки, внаслідок чого якість статистичних даних знижується.

Мета статті. З позицій суспільно-географічної науки розглянути проблему наукового аналізу діяльності суб'єктів ринку послуг у зв'язку із статистичним обліком та обмеженістю статистичної інформації; об'єктивність структурної трансформації сфери послуг, вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на диверсифікацію сфери послуг.

Виклад основного матеріалу. Ринок послуг – складне й багатовимірне явище, на формування й функціонування якого впливають різні фактори: географічне середовище; соціально-культурне та релігійне середовища; економічна та інноваційна політика; інституціональне й організаційно-технічне середовище; технологічне середовище; правове середовище; політична ситуація в країні. Критеріями оцінки ринку послуг можуть слугувати їх виробництво та споживання. Суб'єктами ринку послуг виступають їх виробники та споживачі. За часів Радянського Союзу, до початку реформ сфера послуг, головним чином, була представлена підприємствами державної і колективної форм власності, які, по суті, є елементами суспільної власності. Кардинальні зміни економічного середовища функціонування підприємств сфери послуг відбулись у період реформування форм власності в процесі їх акціонування й приватизації. В умовах трансформації та формування ринкової структури економіки в Україні важливого значення для розвитку сфери послуг набули поява різноманітних форм сучасних підприємств, які є у розвинених країнах, розвиток конкуренції та формування

кон'юнктури ринку. Насьогодні на ринку послуг функціонують учасники бізнесу, котрих можна класифікувати за різними критеріями: форма власності, форма організації, розмір та масштаби діяльності, спеціалізація тощо. Відбуваються процеси, коли поряд з потужними підприємствами сервісу з'являється значна кількість невеликих підприємств, які, здійснюючи різні види економічної діяльності, надають послуги різноманітного характеру. Загально визнані переваги малого та середнього бізнесу: раціональна організаційна структура підприємства, оперативність освоєння нових видів послуг, невисокі експлуатаційні витрати. За оцінками експертів, саме такі компанії активно використовують нові технології та впроваджують системи управління якістю продукції. Малі та середні підприємства, працюючи найбільш мобільно, характеризуються високою динамічністю, гнучкістю та маневреністю, активно впливають на кон'юнктурні зміни. Їх діяльність сприяє розширенню конкуренції та зменшенню монополізму на ринку послуг. Крім того, через свою масовість вони забезпечують зайнятість населення, створюючи додаткові робочі місця, що значно знижує пов'язане із безробіттям напруження в суспільстві. Від розвитку підприємств малого та середнього бізнесу значною мірою залежить ефективність економічних реформ в країні. Лише значний прошарок підприємців і власників гарантує реальну демократію та стає економічне зростання. Розвиток приватної ініціативи, забезпечення рівних можливостей функціонування для підприємств з різними формами власності, формування повноцінного конкурентного середовища, проведення ефективної антимонопольної політики мають стати пріоритетними напрямками діяльності виконавчих органів влади.

У сфері послуг великих масштабів набула економічна діяльність домашніх господарств: індивідуальне будівництво і ремонт житла, торгівля, надання транспортних послуг, а також у побутовому обслуговуванні, освіті, охороні здоров'я, що має важливе значення для прискорення реформування національної економіки. В залежності від суспільно-економічних факторів (традиції, релігійні, освітні, географічні, історичні та інші фактори) домашні господарства можуть приймати різноманітні форми: займатися роздрібною торгівлею та виробництвом різних видів послуг, складатися з одного працівника, або бути вагомими підприємствами системи послуг зі значною кількістю працівників. За теперішніх економічних реалій явище „домашнє господарство” перетворилося на суміш типів виробництва, що поєднує ринкову і неринкову діяльність, масштабне виробництво та діяльність із самозабезпечення.

Всюди, де активно розвивається приватний бізнес, зокрема, у сфері побутового обслуговування, пасажирського транспорту, послуг правового характеру, охорони здоров'я та інших їх видів, існує проблема обрахування обсягів виконаних робіт. Тому для ефективного регулювання господарської діяльності на ринку послуг актуальним питанням є розробка і впровадження нових методів отримання даних, які характеризують соціально-економічні процеси у цій сфері. Створення нормальних основ господарювання в нашій країні потребує певного часу, протягом якого статистика послуг стане здатна забезпечувати різноманітні актуальні потреби, використовуючи для обліку й аналізу господарської діяльності суб'єктів ринку послуг нові інформаційні технології та поступово наближаючись до основних, прийнятих у міжнародній практиці, норм. Перед Держкомстатом поставлено завдання розробити коротко- та середньострокову стратегію розвитку для запровадження основних статистичних класифікацій ЄС; забезпечити дотримання у статистичному законодавстві базових принципів об'єктивності, надійності, прозорості та конфіденційності персональних даних; удосконалити якість та збільшити обсяг бізнес-реєстру шляхом включення до нього приватних підприємців [4].

Для об'єктивної оцінки соціально-економічного розвитку країни та розробки державної економічної політики недостатньо враховувати тільки легальну економічну діяльність у сфері послуг. Сучасні міжнародні статистичні стандарти визначення важливих макроекономічних показників вимагають обліку так званої „тіньової діяльності” у цій сфері. „Тіньова економіка” – це економічна діяльність, що заборонена законом або приховується від оподаткування та обліку офіційною статистикою. Вона здійснюється як у межах легальної (офіційної), так і у межах неформальної економіки. Через великий обсяг неформального сектору якість статистичних даних знижується. Статистичні органи в Україні частково враховують показники діяльності неформальної економіки.

Існування у більшості країн „тіньового сектора” економіки пояснюється тим, що у системі послуг є трудомісткі, малопродуктивні види діяльності з низькою технічною оснащеністю та рівнем оплати праці. Як наслідок, темпи зростання у цьому сегменті значно поступаються індустріальному високотехнологічному галузям економіки. Але розвиток останніх неможливий без створення повноцінної інфраструктури послуг. Тому залучення працівників до непривабливих видів діяльності у сфері послуг не виключає існування неформальних відносин між працівником і роботодавцем,

виробником і споживачем. Однак масштаби такого неформального сектора не повинні перевищувати межі 10-15% ВВП, щоб не загрожувати економічній безпеці країни.

В Україні приховування доходів й діяльність у „тіні” набули значних масштабів, що перевищують допустимий рівень нормального розвитку економіки і становлять загрозу для національної безпеки. Приховане та неформальне виробництво здійснюється практично в усіх секторах економіки, але найбільші обсяги такої економічної діяльності спостерігаються у сфері платних послуг для населення: в торгівлі, транспорті, побутових послугах. До прихованої діяльності у сфері платних послуг населенню відноситься діяльність офіційно зареєстрованих підприємств, що надають платні послуги, але зовсім не надають або надають занижені дані про обсяги здійснених робіт та послуг. Сюди також відноситься підпільне виробництво послуг – надання тих або інших платних послуг населенню без ліцензії та ін.

Одним із напрямків незареєстрованої економічної діяльності є неформальна діяльність у секторі домашніх господарств, який відноситься до неорганізованого сектора економіки. Небажання сплачувати податки веде до приховування від обліку доходів від реалізованої діяльності, заниження офіційної заробітної плати. Визначення реальних обсягів діяльності домогосподарств з надання послуг пов'язане з рядом проблем, першочерговою з яких є достовірність інформаційного забезпечення.

Визначення обсягів приховування – складний процес. Існує ряд підходів та методик для обчислення цього показника на основі даних перевірок податкових органів, а також шляхом розрахунків та порівнянь різних відносних показників на основі даних бухгалтерських балансів, форм статистичної звітності, даних статистики домогосподарств.

Ринок є одним із найважливіших механізмів координації економічної діяльності, а його головною функцією є забезпечення ефективного розподілу обмежених ресурсів. Однак недосконалий ринок має певні вади, які й створюють умови для здійснення економічних злочинів та спонукають суб'єктів ринкових відносин до шкідливих для суспільства дій. Часто на недосконалих ринках важлива для прийняття рішення інформація розподілена нерівномірно між суб'єктами ринкових відносин. За таких обставин споживач не може оцінити реальний обсяг наданих послуг або їх якість, що веде до зловживань з боку виробників послуг. Багато „тіньових” видів послуг виникають внаслідок нездорових потреб окремих людей і намагання інших нажитися на цьому.

На сьогодні в Україні державні органи ще тільки формують законодавче поле, а тому нечастотно контролюють діяльність суб'єктів ринку послуг. Це є підґрунтям для зростання організованої злочинності, особливо у формі економічних та кримінальних злочинів, зловживань та корумпованості чиновників владних структур. Останнім часом кримінальний бізнес все більше поширюється на ринку нерухомості, на послуги з організації азартних ігор, торгівлю художніми та історичними цінностями, послуги, які надають банки органів для трансплантації. Антисуспільними явищами є торгівля жінками, у тому числі, неповнолітніми, приховування порнографічного бізнесу під виглядом модельного бізнесу. Особливо значного поширення торгівля людьми набула наприкінці останнього десятиріччя. Цьому сприяли кризова ситуація в економіці, зростання безробіття, зубожіння населення.

На даний час визначення обсягів кримінальної економічної діяльності органами державної статистики не проводиться за відсутністю відповідної інформаційної бази для таких розрахунків. Тому великого значення набуває оперативне одержання інформації, яка характеризує порушення законодавства у сфері послуг (у тому числі латентність цих явищ), вимірювання масштабів „тіньової” частки послуг, обчислення збитків, що були завдані суспільству внаслідок такої діяльності, розробка та використання засобів впливу на правопорушників, а також аналіз дієвості цих засобів. Обмежити та нейтралізувати негативні ефекти від економічних злочинів можна йдучи шляхом вдосконалення правового регулювання та оптимізації соціально-економічної політики. Вдосконалення методик врахування неформальної діяльності у сфері послуг та активне використання вибіркового обстеження сприятиме отриманню більш достовірної інформації про такі важливі суспільні явища.

Ринкові трансформації економіки, що відбуваються в нашій країні, є об'єктивним відображенням глобалізації та інтернаціоналізації економічних, фінансових, політичних та суспільних відносин. У міру просування суспільства до ринкової економіки відбуваються зміни „правил гри” на ринках послуг: з кожним роком посилюється конкурентна боротьба; держава все менше регулює виробничі відносини; інтенсивний процес глобалізації економіки вимагає впровадження нових технологій та підходів. Ефективна інтеграція підприємств сфери послуг у ринковий простір у багатьох випадках обумовлює диверсифікацію ділової активності, децентралізацію організаційної структури, господарську експансію у різні регіони.

Висновки. Виходячи з товарно-грошової природи ринкової економіки, що являє собою потоки товарів, ресурсів і грошових коштів, які безперервно рухаються через посередництво операцій (трансакцій), що також безперервно здійснюються, ринок послуг – це сфера обігу або сукупність активів купівлі-продажу різних видів діяльності із задоволення потреб окремої людини, груп людей, організацій. Учасниками ділових відносин на ринку виступають споживачі послуг (замовники) та виробники послуг. Ми вважаємо, що суть ринкового обміну у сфері послуг з позиції споживачів полягає у наступному: споживачі мають різні смаки і переваги, які є для них критеріями вибору альтернативних послуг, при цьому кожний дає власну оцінку корисності й цінності послуги, яку купує, та намагається отримати за гроші таку послугу, яка б максимально задовольняла його особисті потреби. Попит на ринку послуг формується потребами у певних послугах за умов відповідної кількості грошей у споживачів. Вартість (ціна) кожної послуги також залежить від ступеня насиченості нею, тобто від конкуренції на ринку пропозиції, який формують виробники послуг. Якщо ціни на послуги перевищують суспільно необхідні витрати для їх створення, відбувається надмірне привласнення частини фінансових ресурсів виробниками послуг та їх вилучення з доходів споживачів.

Таким чином, ринок послуг – складне утворення, що, по-перше, забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, а значить і цілісність, безперервність процесу відтворення, а, по-друге, є певною сукупністю відносин між суб'єктами господарювання з приводу купівлі-продажу послуг, де відбувається остаточне визнання їх вартості та реалізація, а також здійснюється опосередкований контроль споживача за виробництвом послуг.

Література:

1. Мочерний С. В. Основи економічних знань: Підручник. – К.: Академія, 2001. – 312 с.
2. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. – Одеса: Астропрінт, 2001. – 560 с.
3. Горська О. Структура економіки України як фактор економічної безпеки // Регіональна економіка, 2002. – № 3. – С. 61-68.
4. План дій Україна-Європейський Союз // www.kmu.gov.ua.

Summary:

Svitlana Zhovnir. THE SYSTEM OF SERVICES: PROBLEMS, PERSPECTIVES.

Research the peculiarities and the problems contemporary situation on the market of services. Now among of the different types and forms of markets the market of services is the prevail segment. They are positives and negatives process under conditions of the economy reforming. Complicated economic and demographic situation in Ukraine is a reason to making effective system of observation of important social process on the market of services.

УДК 911.3

Роман ГЛАДКОВСЬКИЙ

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА – НАТО: РЕГІОНАЛЬНИЙ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Друга половина ХХ століття характеризується глобальними змінами на політичній карті світу. Крах колоніальної системи і формування десятків нових незалежних держав, розкол світу на дві протилежні соціально-політичні та ідеологічні системи з їх непримиримою боротьбою, крах світової комуністичної системи та початок формування нової архітектури світоустрою склали надзвичайно складу геополітичну палітру. Але ХХІ століття характеризується ще більш глобальними геополітичними змінами, що розпочалися ще в кінці ХХ століття. Утворювались одні геополітичні структури і системи та припиняли своє існування інші, треті постійно розвивалися, адаптуючись до нових умов та викликів сучасного глобалізованого світу. Однією з поміж таких структур, що постійно розвивалася і вдало пристосувалася до нових викликів та геополітичних умов, є Організація Північноатлантичного договору (НАТО), котра з оборонного військово-політичного блоку трансформувалась у найпотужнішу міжнародну організацію з питань безпеки. Тобто, можна констатувати, що у даному випадку безпека розуміється у найширшому значенні, починаючи від геополітичної та військової безпеки і закінчуючи інформаційною та особистою безпекою. Отже, сьогодні до НАТО привернута увага багатьох науковців політичних, історичних, філософських, соціальних та інших наук. Не виключенням є і суспільно-географічна наука, зокрема політична географія, а також така синтетична наука як геополітика. Принаймні регіональний територіальний